(Definicija morala (etike

Nema sumnje da svi želimo sreću, a da bismo ostvarili taj uzvišeni cilj, nemamo drugog puta, osim pročišćenja duše, tj. sticanja plemenitih osobina i vrlina te klonjenja poroka. Svi veliki poslanici prošli su ovim putem i pozvali na njega tražioce Istine. Časni Kur'an pojašnjava i naglašava ovo pitanje riječima:

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا

Tako mi Sunca i svjetla njegova... Uistinu je uspio onaj ko je pročisti, a propao je onaj ko je (*pokvari.* (Eš-Šems, 8-9

Premda nema potrebe da se Uzvišeni Bog zaklinje, ipak, da bi nam skrenuo pažnju na značaj i neophodnost ovog pitanja, potvrđuje ga i naglašava s jedanaest jedinstvenih zakletvi.[1] Isto tako, na drugom mjestu u Časnom Kur'anu, Bog kao glavni razlog poslanja Pečata poslanika, Muhammeda, s.a.v.a., navodi obrazovanje, odgoj i pročišćenje ljudi. On kaže:

هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِّنْهُمْ یَتْلُو عَلَیْهِمْ آیَاتِهِ وَیُزَكِّیهِمْ وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِی ضَلَالٍ مُّبِینٍ

On je neukima poslao Poslanika, jednog između njih, da im ajete Njegove kazuje i da ih očisti i (*da ih Knjizi i mudrosti nauči, jer su prije bili u očitoj zabludi.* (El-Džumu'a, 2

Plemeniti Poslanik, s.a.v.a., o svrsi svoga poslanja kaže: *"Poslan sam da bih usavršio i upotpunio moral."*[2] Imam Sedždžad, mir neka je s njim, prenosi da je Poslanik, s.a.v.a., rekao:

بُعِثْتُ بِمَكارِمِ الاَخْلاقِ وَ مَحَاسِنِهَا.

[*Poslan sam da bih oplemenio i uljepšao moral."*[3 "

Hazreti Ali, mir neka je s njim, je također naglasio važnost pročišćenja duše, smatrajući to temeljem čovjekove sreće. On kaže:

لَوْ كُنَّا لَا نَرْجُو جَنَّةً وَ لَا نَخْشَى نَاراً وَ لَا ثَوَاباً وَ لَا عِقَاباً لَكَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَطْلُبَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهَا مِمَّا تَدُلُّ عَلَى

سَبِيلِ النَّجَاح.

Sve i kad se ne bismo nadali Džennetu ni nagradi ikakvoj, niti strahovali od Vatre i kazne, opet“ [bismo trebali uporno tražiti moral plemeniti, jer on uistinu vodi stazom uspjeha.”[4]

Zaključak koji se nameće je sljedeći: Najvažnije pitanje na koje je nebrojeno puta časna vjera islam usmjeravala pažnju, a koje igra glavnu ulogu u čovjekovom dostizanju plemenitih osobina i vrlina je pitanje pročišćenja i odgoja duše, koje se smatra jednom od najneophodnijih i životno važnih potreba. Hazreti Ali, mir neka je s njim, poredi čovjekovu dušu sa njivom koja, ukoliko ne bude zalivana čistom vodom vrlina i uljudnosti, sve svježe zelenilo će na njoj uvehnuti te nikakvog uroda neće dati. On kaže:

إِنَّ بِذَوِي العُقُولِ مِنَ الْحَاجَةِ إِلَى الاَدَبِ كَمَا يَظْمَأُ الزَّرْعُ إِلَى الْمَطَرِ.

“Razumnim ljudima je prijeko potrebna uljudnost, kao što je njivi suhoj potrebna kiša.”[5]

Definicija morala

Riječ koja se u arapskom jeziku koristi u značenju morala je **ahlak**, a sama ta riječ je oblik množine riječi **hulk**, koja znači **ćud**. **Ćud** je zapravo čovjekov unutrašnji oblik, baš kao što je tjelesni izgled (**ar**. **halk**) njegov vanjski oblik. **Moralom** se nazivaju **nagoni** te karakterne i **duhovne osobine** koje u čovjeku postoje, kao što se moralom ili moralnim ponašanjem označava i svaki postupak i ponašanje koji proističu iz tih unutrašnjih osobina.

U **arapskom** jeziku riječi **hulk** i **halk imaju isti korijen**, ali se **razlikuju** u **pogledu značenja**.

Ibn Menzur kaže:

الخلق بضم اللام وسكونها وهو الدين والطبع والسجية ، وحقيقته أنه صورة الإنسان الباطنة وهي نفسه ، وأوصافها ومعانيها المختصة بها بمنزلة الخلق لصورته الظاهرة وأوصافها ومعانيها ، ولها أوصاف حسنة وقبيحة .

Huluk s vokalom '**u**' na '**lamu**' i '**sukunom**' na **njemu** – a to su navike, **narav** i **ćud**, i on je u“ suštini čovjekov unutrašnji lik, a to je njegova duša, njegove osobine i svojstva kojima se odlikuje – isto je kao '**halk**', koji se odnosi na **čovjekov vanjski** lik i njegove **osobine** i **svojstva**, i može imati lijepe i ružne osobine.”[6]

:Etičari dijele čovjekova duhovna svojstva i osobine na dvije vrste

urođene .1

stečene .2

Urođene osobine su nagoni, osjećanja i sposobnosti koje je Bog stvorio u čovjekovoj prirodi, tako da se ne mogu priskrbiti voljom i trudom. Takva su osjećanja: potrebe za Bogom, potrebe za spoznajom Boga, potrebe duhovnim, znatiželje, pravdoljubivosti, istinoljubivosti, dostojanstva i ponosa, samosvojnosti i samostalnosti, slobodoljubivosti i potrebe za slobodom, nagona za opstankom, ljubavi prema lijepom, moći razuma, strasti, srdžbe i tome slično. Od unutrašnjih stanja čovjeka, ova vrsta nagona i osobina predstavlja ustvari crtu razdvajanja čovjeka od životinja i drugih živih bića s obzirom na njegovu prirodu koja mu je podarena u najljepšem poretku stvaranja. Nasuprot pobrojanim, stečenim osobinama nazivaju se one koje čovjek postepeno stiče svojom voljom i trudom što zavisi od načina korištenja urođenih osobina. Ukoliko se urođenim sposobnostima i osobinama dobro ne okoristi, stečene osobine će biti loše. Na ovom stepenu se dobre osobine i odlike nazivaju vrlinama i plemenitim moralom, a loše osobine i obilježja nemoralom. Tako da, ako su čovjekovo ponašanje i djelovanje odraz vrlina, nazivaju se lijepim i moralnim postupcima, a ako su proizašli iz .čovjekovih loših osobina, ružnim i nemoralnim djelima

U svakom slučaju, da bi se stiglo do vrlina i lijepih osobina, potrebno je proći određene teorijske i praktične vježbe. Na prvoj razini je neophodno spoznati vrline i slabosti te osobenosti čovjeka i njegov stvarni položaj. Potom slijedi borba protiv strasti (aspekta duše koji navraća na zlo), jer sve dok se ne zapodjene borba, čovjek neće biti u stanju savladati svoje niske prohtjeve. Onaj ko se sa ovog bojnog polja ne vrati kao pobjednik i uzdignute glave, neće ni dospjeti do razine krjeposti, plemenitosti i spasenja duše; a onaj ko ne stigne do razine spasenja duše bit će na :Sudnjem danu među propalim, o čemu Kur'an Časni kaže

يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۝ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

Na dan kada ne budu od koristi ni imetak, ni sinovi, osim onome ko Bogu ispravna srca dođe.
((Eš-Šuara, 88-89

Etika sa različitih stanovišta

Etička pitanja se mogu razmatrati i obrazlagati sa različitih stanovišta, te će svako od njih, u skladu sa određenim stanovištem, imati i svoj poseban naziv. Mi ćemo ovdje ukazati na one najvažnije:

1. Teorijska etika ili filozofija morala

2. Komparativna etika ili komparativni moral

3. Praktična etika ili etička metoda[7]

U teorijskim razmatranjima o etici raspravlja se o filozofiji morala, tj. o zasnovanosti i temeljima morala te o mjerilima dobrog i lošeg, a razmatraju se još i pitanje apsolutnosti ili relativnosti morala kao i pitanje suštinske ljepote i ružnoće te o koristi i o šteti u vezi s tim.

Komparativna etika se bavi poređenjem različitih pravaca i uporednim proučavanjem različitih gledišta u etici. Tako, nakon upoznavanja sa različitim teorijama, u pogledu načela i mjerila zastupljenih u tim pravcima, od njih se izabire najbolji. Premda bi bilo izuzetno korisno, štaviše potrebno, upustiti se u ovu raspravu, mi se ovdje nećemo njome baviti, već ćemo joj se, ako bude prilike i ako nam uzvišeni Bog pomogne, posvetiti kasnije.

Ono što se podrazumijeva pod praktičnom etikom su posebna pravila i naredbe, kojih se je na stazi pročišćenja duše neophodno pridržavati, a koji nas putem njihove primjene približavaju cilju. Naravno, kada kažemo primjena, mislimo na pojam mnogo širi nego su to čini srca (npr. namjera, ljubav i mržnja, zlo mišljenje, zavist, zloba, poniznost, oholost i slično) i čini tijela.

Vrijednosno stanovište u praktičnoj etici

U etici je predmet razmatranja djelo, i to sa stanovišta posjedovanja vrijednosnog naboja te otkrivanja postojanja jedne posebne karakterne osobine. Drugim riječima, u etici se pravila i propisi ocjenjuju sa stanovišta posjedovanja vrijednosti, a ne sa stanovišta prava i obaveza. Naprimjer, ukoliko neko bude rijetko činio neko djelo, koje će mu se pripisati kao jedna slučajna radnja, takvo djelo će biti izvan okvira etike, koliko god sa stanovišta prava i obaveza bilo nužno svrstati ga u jednu od pet kategorija: obaveznog, zabranjenog, pohvaljenog, pokuđenog ili dozvoljenog djela. Međutim, ako neko djelo ili čin budu odraz čovjekove ćudi i naravi, ili pak

ostavi traga na njoj, onda takvo djelo biva predmetom istraživanja u etici. Ono što treba imati u vidu jeste činjenica da u razmatranju brojnih pravila i običaja učestvuju zajedno i fikh i etika, ali ova vrsta učestvovanja nije dokaz međusobnog preplitanja i ponavljanja, jer su istraživačka polazišta u ove dvije discipline različita. Tako se u fikhu razmatraju djela vjerskih obveznika sa stanovišta obavezivanja i određivanja dužnosti te određivanja propisa i prava pojedinaca, dok su u etici osnovna tema uzvišene moralne vrijednosti i vrline čovjeka. U etici se čovjekovo djelo razmatra sa stanovišta posjedovanja vrijednosti tako da, ako bismo mu tu vrijednost oduzeli, izašli bismo iz djelokruga etike i zašli u neko drugo područje.

Etika ima zajedničkih tačaka čak i sa nekim empirijskim naukama, a razlika među njima se ogleda upravo u vrijednosnom i moralnom stanovištu rasprave. Naprimjer, u etici, u skladu sa potrebom, postoje brojne rasprave na temu nagona i načina na koji oni primaju i vrše uticaj jedan na drugi. Budući da su te rasprave psihološke naravi, vezane su i za psihologiju; međutim, bavljenje njima u etici, polazeći od postavke da interakcija među nagonima utiče na oblikovanje mišljenja i duhovne ličnosti čovjeka, ima vrijednosni aspekt. Ukratko, u etici se razmatra vrijednosni aspekat nagona, a ne njihova naučna ili filozofska dimenzija, premda nauka i filozofija mogu biti u službi etike i moralnih vrijednosti. Općenito govoreći, zakonske i obavezujuće posljedice djela se tiču prava i fikha, kao što i psihička akcija i reakcija čovjekovih nagona spadaju u problematiku psihologije, a pitanja koja se odnose na uzajamnu interakciju tijela i duha te razvojno i esencijalno kretanje duše, kao i pitanja koja se bave opstankom duha nakon smrti, ulaze u domen filozofije. Međutim, iznošenje ovih pitanja u etici u obliku uvoda može se opravdati uzimanjem u obzir činjenice da ona čine temelj rasprava sa stanovišta vrijednosti i morala.

Zaključak

Ono što nekom djelu daje vid moralnog jeste vrijednost koju posjeduje, a ne njegov objektivni i naučni aspekt. Prema tome, moguće je da neko posjeduje brojne vrline, ali da ne bude u stanju ponuditi neku logičnu definiciju vrline i plemenitosti. S druge strane, moguće je i da neko dobro poznaje naučnu terminologiju, a da istovremeno bude lišen vrlina i prosvijetljenosti.

Zapovjednik pravovjernih, Ali, mir neka je s njim, kaže:

رُبَّ عَالِمٍ قَدْ قَتَلَهُ جَهْلُهُ وَ عِلْمُهُ مَعَهُ لَا يَنْفَعُهُ.

[*Koliko li je samo znalaca koje je ubilo neznanje njihovo i čije znanje im nije koristilo.*"[8

Ovo neznanje čine upravo oni moralni i ljudski nedostaci koji uništavaju znalca. Prema tome, moral je mjerilo vrline i poroka. Ako se u etici razmatra pravednost, o njoj će se govoriti sa stanovišta predstavljanja jedne vrijednosti, a ne zato što je to jedna dužnost, odnosno, pravednost ulazi u domen etike kao vrlina, dok se u fikhu i građanskom pravu na nju gleda kao na jednu zakonsku i društvenu obavezu. Sa gledišta etike, prihvatanje pravednosti je stvar izbora, dok se u pravu smatra obavezom i dužnošću. Jasno je da ukoliko se neko bude pridržavao pravednosti iz straha od kazne, izvršio je svoju zakonsku dužnost; međutim, sa gledišta morala nije uradio ništa korisno ni djelotvorno, jer izbor pravednosti ima vrijednost .samo kada je potaknut traženjem vrline i oprostom

Pokoravanje je obično popraćeno strahom, nadom i upotrebom sile, za razliku od slobodnog izbora, koji je prožet željom, ljubavlju, požrtvovanošću. Zapovjednik pravovjernih, Ali, mir neka je s njim, nazvao je ibadet koji se čini iz ljubavi "ibadetom slobodnih", a ibadet koji se čini iz straha i nade u nagradu "ibadetom trgovaca". Moralne vrline imaju za osnovu iskonsku prirodu. Koliko je samo onih ljudi kojima su obaveze i dužnosti nepodnošljive, dok je broj onih koji bi na ovom svijetu mogli živjeti bez morala i bez ikakve moralne odgovornosti jako mali. Čak i oni ljudi koji naizgled ne priznaju moral žestoko brane svoju slobodu i čast i nimalo im se ne dopada da im ih neko naruši. Isti ti ljudi, iako sami ne ispunjavaju zadanu riječ, od drugih očekuju da ispune data obećanja. Mada ne priznaju moral i moralne vrline, ovakvi ljudi nikad ne prihvataju ničije prvenstvo pred sobom. Oni žele da im djeca izrastu u dobre ljude, lijepo prihvaćene u svojoj zajednici, žele da njihova država i vlastodršci budu pravedni, a njihove komšije dobri, ljubazni i pouzdani ljudi. Ovakve pojave su najbolji dokaz da su moralne vrijednosti iskonske prirode. Najzad, zar iko sumnja da, ako bi društvom zavladale putene strasti i prohtjevi, da bi društvo snašla teška sudbina, i obratno, ako bi se u društvu raširile moralne i ljudske vrline, da bi svi ?članovi toga društva živjeli u spokoju, blagostanju i sreći

Da zaključimo: etika se bavi proučavanjem vrijednosti, a moralno ponašanje je ponašanje koje .posjeduje vrijednost, kao što je i moralni propis onaj propis koji proističe iz vrijednosti

Da pojasnimo: u humanističkim naukama razmatraju se dvije vrste pitanja: realna i konvencionalna. Konvencionalna se dalje dijele na još dvije podvrste: vrijednosna i .nevrijednosna

Ona skupina konvencionalnih pitanja o čovjeku koja posjeduju vrijednost i u čijem okviru se

proučavaju duhovna stanja i ljudsko ponašanje ubrajaju se u pitanja etike, dok su sva ostala .izvan djelokruga etike

Naprimjer, moguće je da neko djelo ne bude zakonom zabranjeno, ali da u okviru moralnih vrijednosti bude predstavljeno kao ružno i neprihvatljivo. Takav je slučaj sa lošom namjerom, jer se ni po vjerskom ni po građanskom pravu čovjek ne može kazniti samo zbog loše namjere. Međutim, u etici je osnova za procjenu namjera i ljudi se međusobno dijele upravo na temelju njihovih namjera. Isto tako, moguće je da neko djelo bude prihvatljivo s obzirom na društvene interese ili potrebe pojedinaca i po fikhu se smatra dopuštenim, ali se ne mogu zanemariti moralno nepovoljne posljedice tog djela. Naprimjer, nekad je potrebno da čovjek nešto slaže i da nekog izloži ogovaranju, ali se loše posljedice tog djela po dušu nikako ne mogu zanemariti. Kada bi čovjek bio u stanju potpuno izbjeći laž, čak i u slučaju nužde, bilo bi mu bolje; stoga, .etičari preporučuju da se ne laže dokle god se to može izbjeći

Naravno, neka djela i radnje smatraju se zabranjenim i u fikhu, i u etici, a to su: ogovaranje, laganje, klevetanje i tome slično – ali mjerilo razmatranja tih djela i radnji nije isto u ove dvije oblasti. Fikh se bavi pravnim aspektom djela,[9] dok etika tumači njegove vrijednosne i vrijednostima suprotne aspekte. Naprimjer, ogovaranje ima dvije dimenzije: prvo, ono uzrokuje kaljanje časti i uznemiravanje vjernika, što se u fikhu navodi kao zabranjeno djelo i velik grijeh; drugo, samo ogovaranje jedna je vrsta duševnog oboljenja i u suprotnosti je s uzvišenim ljudskim vrijednostima, te u slučaju učestalog ponavljanja dovodi do izobličenja čovjekove biti i pretvara ga u krvoločnu životinju. Taj vid rasprave vezan je za etiku. Za prvu dimenziju ogovaranja čovjek se može iskupiti zadovoljenjem oštećene strane (ogovaranog), dok za iskupljenje za drugu dimenziju samo zadovoljenje nije dovoljno, nego se čovjek mora podvrgnuti nizu duhovnih vježbi, ibadetu, dovi i traženju oprosta, kako bi na taj način otklonio naplavine tmine i nečisti sa srca. Fikh se zadovoljava objašnjavanjem propisa, dok se u etici .objašnjavaju i načini sprječavanja griješenja, i same duševne bolesti

Dakle, procjena okolnosti da Kur'an predstavlja ogovaranje kao jedenje mesa mrtvog brata spada u rasprave iz područja etike, u smislu da to istraživanje – koje traži odgovor na pitanje: Kako i zašto čovjek, veličanstven i plemenit kakav je, usljed ogovaranja i laganja pada tako nisko da postaje poput krvoločne životinje i lešinara[10] ili poput mrtvog tijela koje zaudara[11] .– ulazi u područje odgovornosti etike

---

Ovih jedanaest zakletvi obuhvata zakletve: Suncem i njegovom blještavom svjetlošću, [1] Mjesecom, danom svijetlim, mračnom noći, nebom i Onim Ko ga sazda, Zemljom i Onim Ko je prostrije, čovjekovom dušom i Onim Ko je ukrasi i nadahnu je dobrom i zlom – sve nove, .sadržajem bogate i jedinstvene zakletve

.Mustedreku-l-vesail, sv. 2, str. 282; Sefinetu el-bihar, sv. 1, str. 410 [2]

.Miškatu-l-envar, str. 243; Biharu-l-envar, Bejrut, sv. 66, str. 405 [3]

.Ajnasi, Adabu-l-nefs, sv. 1, str. 26; Mustedreku-l-vesail, sv. 2, str. 283 [4]

.Gureru-l-hikem, sv. 1, str. 224; Fehrest-e mouzui-je Garer, str. 11 [5]

.Lisanu-l-arab, sv. 4, str. 194 [6]

Naravno, shodno društvenim, političkim, privrednim, vojnim i drugim odgovornostima i [7] .ovlaštenjima, etika ima drugačiju podjelu, ali to izlazi iz okvira naše rasprave

.Nehdžu-l-belaga, Fejzu-l-islam, izreka 104 [8]

Fikh i etika, kao i druge vjerske nauke, u početku su, tj. od same pojave islama, bile [9] jedinstvene, a tek su kasnije, posredstvom vjerskih učenjaka, razdvojene jedna od druge. Izvorno, riječ fikh se u kur'anskom rječniku koristi u značenju razumijevanja i shvatanja svekolikih vjerskih pitanja i znanja (osnova, grana, etike, tefsira...). Ovo razdvajanje bilo je posljedica mnoštva novoiskrslih pitanja, koja su se pojavila u kasnijim razdobljima, a koja su radi organizacije, klasifikacije i lakšeg korištenja odvojena jedna od drugih. Primjećujete da u ajetu o ogovaranju na istom mjestu dolaze i fikhski vid ogovaranja, koji se odnosi na njegovu zabranu, i etički, tj. vid njegove vrijednosti. Tako, uzvišeni Bog u jednom ajetu, rečenicom I jedni druge ne ogovarajte; zar bi iko od vas volio... (El-Hudžurat, 12), istovremeno i odvraća od ogovaranja, i ukazuje na njegov vrijednostima suprotan aspekt, i to zato što je to spajanje sa stanovišta odgoja jednako važno kao i razdvajanje na polju obrazovanja. Prema tome, .odgajatelji i pedagozi trebaju uvijek u obzir uzimati oba stanovišta

Ovdje se ukazuje na značenje časnog ajeta Zar bi iko od vas volio jesti meso mrtvog brata [10] .svoga? Ta vi to mrzite! (El-Hudžurat, 12), gdje se onaj koji ogovara upoređuje sa lešinarom

Ovdje se ukazuje na riječi Zapovjednika pravovjernih, hazreti Alija, mir neka je s njim: [11] "Lažljivac i mrtvac su jednaki, jer doista je prednost živog nad mrtvim pozdanje u njega, pa

kada se ne može pouzdati u govor njegov, ništavan mu je i život." (Šerhu Gureru-l-hikam, sv. (2,str. 139